

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ  
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**ГУЗЕЙ ВОЛОДИМИР МИКОЛАЙОВИЧ**

УДК 343.98

**МЕТОДИКА РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНИХ ВБИВСТВ АБО  
ЗАПОДІЯННЯ ТЯЖКИХ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ У РАЗІ  
ПЕРЕВИЩЕННЯ МЕЖ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ ЧИ  
ПЕРЕВИЩЕННЯ ЗАХОДІВ, НЕОБХІДНИХ ДЛЯ ЗАТРИМАННЯ  
ЗЛОЧИНЦЯ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;  
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

**Автореферат**  
дисертації на здобуття наукового ступеня  
кандидата юридичних наук

**Харків – 2017**

*Дисертацією є рукопис.*

Робота виконана в Харківському національному університеті внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України.

**Науковий керівник:**

кандидат юридичних наук, доцент  
**ЛАПТА Сергій Павлович**,  
Харківський національний  
університет внутрішніх справ,  
професор кафедри криміналістики  
та судової експертології факультету № 1.

**Офіційні опоненти:**

доктор юридичних наук, професор  
**ДАНЬШИН Максим Валерійович**,  
Харківський національний університет  
імені В.Н. Каразіна, професор кафедри  
кримінально-правових дисциплін  
юридичного факультету;

кандидат юридичних наук, доцент  
**ЦУЦКІРІДЗЕ Максим Сергійович**,  
Національна академія внутрішніх справ,  
докторант докторантури та ад'юнктури.

Захист відбудеться 16 лютого 2017 р. о 9 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.700.01 у Харківському національному університеті внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, просп. Льва Ландау, 27.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, просп. Льва Ландау, 27.

Автореферат розісланий 14 січня 2017 р.

**Учений секретар**  
спеціалізованої вченої ради

**Л.В. Могілевський**

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

**Актуальність теми.** Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека згідно зі ст. 3 Конституції України визнаються найвищою соціальною цінністю в нашій країні. Обов'язок захищати життя і здоров'я людей покладаються на державу, яка здійснює його через діяльність відповідних структур. Разом з тим, у ст. 27 Конституції України закріплене право особи захищати своє життя і здоров'я та життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань. Більш того, законом громадянам надається не тільки право на самозахист, але і право затримати злочинця безпосередньо після вчинення злочину та доставити його відповідним органам влади. З метою реалізації цього права у ст. 36 і ст. 38 КК України передбачене звільнення від відповідальності осіб, які діяли у рамках необхідної оборони або у разі затримання особи, що вчинила злочин.

Водночас непоодинокими є випадки, коли межі необхідної оборони перевищуються, а шкода, завдана при затриманні злочинця, явно перевищує шкоду від вчинення самого злочину. Так, у період з 1 січня 2013 року до 1 жовтня 2016 року було розслідувано 153 кримінальних провадження за ознаками злочину, передбаченого ст. 118 КК України «Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця» та 353 кримінальних провадження за ознаками злочину, передбаченого ст. 124 КК України «Умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця».

Теоретичні основи криміналістичної методики ґрунтовно досліджувались у працях українських і зарубіжних учених, зокрема Р. С. Белкіна, О. М. Васильєва, А. Ф. Волобуєва, Т. С. Волчецької, І. Ф. Герасимова, М. В. Даньшина, В. А. Журавля, В. М. Карагодіна, О. Н. Колесніченка, В. В. Лисенка, В. К. Лисиченка, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, О. В. Лускатова, В. О. Малярової, Г. А. Матусовського, Г. В. Москаленка, М. В. Салтевського, Р. Л. Степанюка, В. В. Тіщенко, К. О. Чаплинського, В. М. Шевчука, В. Ю. Шепітька, С. С. Чернявського, Р. М. Шехавцова, М. Г. Щербаковського, О. О. Юхна, М. П. Яблокова та ін. Проблемам необхідної оборони та її перевищення приділялась увага у працях таких вітчизняних та закордонних учених, як В. В. Сташис, М. І. Панов, В. Д. Пчолкін, В. П. Ємельянов, О. О. Житний, В. П. Захаров, В. В. Назаров, В. О. Навроцький, О. Ф. Істомін, І. С. Тишкевич, М. С. Цуцкірідзе, В. В. Шендрік та інших. В криміналістичній літературі безпосередньо проблеми розслідування вбивств та заподіяння

тяжких тілесних ушкоджень досліджували В. П. Колмаков, В. О. Коновалова, О. С. Саїнчин, С. Ф. Здоровко, С. О. Сафронов, Т. О. Лускатова, В. Л. Синчук, В. Г. Дрозд та інші науковці.

Проте окрема методика розслідування злочинів, передбачених ст. 118 та ст. 124 КК України, до цього часу залишалася не розробленою. Разом з тим, підрозділи досудового розслідування Національної поліції відчують потребу у відповідних методичних рекомендаціях, що обумовлює актуальність обраної теми дисертаційного дослідження.

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Дисертаційне дослідження виконане відповідно до Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 рр. (п. 7.19 додатку 7), затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України від 16.03.2015 р. № 275; Пріоритетних напрямів наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ на період 2015–2019 рр. (п. 7.24), схвалених протоколом Вченої ради Харківського національного університету внутрішніх справ від 24.04.2015 р. № 24; науково-дослідної теми Харківського національного університету внутрішніх справ «Наукове супроводження реформування системи кримінальної юстиції в Україні» (реєстраційний номер 0113U008190).

**Мета і задачі дослідження.** Мета дисертаційного дослідження полягає в розробленні на основі вивчення нормативно-правових актів, літературних джерел, слідчої та судової практики окремої криміналістичної методики розслідування злочинів, передбачених ст. 118 КК України «Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця» та ст. 124 КК України «Умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця».

Для вирішення зазначеної мети було поставлено такі задачі:

- розробити криміналістичну характеристику умисних вбивств або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони чи перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, що складається з таких елементів: способи злочину, сліди злочину, особа злочинця, особа потерпілого, обстановка злочину;
- виокремити типові способи вчинення вказаних злочинів;
- охарактеризувати типові сліди даної категорії злочинів;
- виділити типові ознаки особи, яка вчиняє умисне вбивство або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони; типові ознаки особи, яка вчиняє умисне вбивство або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, та типові ознаки осіб, які найчастіше стають жертвами вказаних злочинів;

- встановити особливості обстановки вчинення даних злочинів;
- визначити типові слідчі ситуації, що складаються під час розслідування умисних вбивств або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони чи перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця на початковому та подальшому етапах розслідування, та розробити алгоритм дій слідчого для кожної з них;
- навести особливості отримання інформації про вказані злочини та виявлення їх ознак на початку розслідування;
- охарактеризувати особливості проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування згадуваних злочинів.

*Об'єктом дослідження* є злочинна діяльність щодо умисних вбивств або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони чи перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, та суспільні відносини, які виникають у ході досудового розслідування даних злочинів.

*Предметом дослідження* є методика розслідування умисних вбивств або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони чи перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця.

**Методи дослідження.** Методологічною основою дослідження є діалектичний метод наукового пізнання, що надав змогу комплексно розглядати діяльність слідчого під час розслідування умисних вбивств або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони чи перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця. На цьому методологічному фундаменті у дисертаційній роботі застосовуються окремі наукові методи пізнання. Зокрема, за допомогою системно-структурного методу досліджено механізм учинення злочинів, передбачених ст. 118 і ст. 124 КК України (розділ 1). Методи логіки (аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія) використовувались при вивченні нормативних актів, матеріалів кримінальних проваджень, концепцій, поглядів учених з окремих питань, що входять до предмета дослідження. Метод спостереження застосовано для вивчення особливостей проведення окремих слідчих дій (розділи 2, 3). Статистичні методи (зведення, кількісний аналіз) застосовано для узагальнення результатів аналізу кримінальних проваджень та для репрезентації даних, отриманих у ході вивчення думки фахівців стосовно проблем, які розглядалися у дослідженні (розділи 1, 3). Соціологічний метод дослідження (анкетування, інтерв'ювання) застосовано для вивчення думки слідчих із проблем проведення слідчих дій на різних етапах розслідування згадуваної категорії злочинів (розділи 2, 3).

Теоретичною основою дисертаційного дослідження стали наукові праці вітчизняних та закордонних учених у галузі теорії держави та права, кримінального і кримінального процесуального права, криміналістики, оперативно-розшукової діяльності, а також інших галузей наукових знань. В аспекті проблеми розслідування перевищення меж необхідної оборони та заходів, необхідних для затримання злочинця, розглянуто сучасне законодавство і проекти нормативних (у тому числі відомчих) актів України.

Емпіричну базу дослідження становлять дані державної статистичної звітності щодо стану протидії злочинності за 2013–2016 роки; результати вивчення матеріалів 61 кримінального провадження про умисні вбивства при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (ст. 118 КК України) та 94 кримінальних проваджень про умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (ст. 124 КК України); результати узагальнення анкетування й опитування 73 слідчих і співробітників оперативних підрозділів Національної поліції у Сумській, Полтавській та Харківській областях.

**Наукова новизна одержаних результатів.** Дисертація є одним з перших комплексних монографічних досліджень проблем розслідування умисних вбивств або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони чи перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця. При цьому було сформульовано низку нових наукових положень і висновків, зокрема:

*уперше:*

- розроблено структуру криміналістичної характеристики умисних вбивств або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони чи перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, що складається з таких елементів: способи злочину, сліди злочину, особа злочинця, особа потерпілого, обстановка злочину;

- виокремлено типові способи вчинення вказаних злочинів, які є досить обмеженими порівняно зі способами вчинення умисних вбивств та умисних тяжких тілесних ушкоджень;

*удосконалено:*

- положення щодо типових видів слідів даної категорії злочинів та класифіковано їх за природою та об'єктами, на яких вони залишаються;

- типові ознаки особи, яка вчиняє умисне вбивство або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони, які досить суттєво відрізняються від типових ознак особи, яка

вчиняє умисне вбивство або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, та ознаки осіб, які найчастіше стають жертвами вказаних злочинів;

– відомості щодо обстановки вчинення даних злочинів, яка характеризується наявністю унікальних пар суб'єктів, що взаємодіють між собою: у ситуації «перевищення меж необхідної оборони» – «потерпілий-злочинець» та «підозрюваний-жертва»; у ситуації «перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця» – «потерпілий-злочинець» та «затримувач»;

– систему типових слідчих ситуацій, що складаються під час розслідування умисних вбивств або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони чи перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, та залежать від етапу розслідування;

*дістало подальшого розвитку:*

– положення щодо особливостей отримання інформації про вчинення умисних вбивств або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони чи перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, виявлення ознак вказаних злочинів та, за необхідності, проведення перевірки отриманих первинних відомостей про подію до початку кримінального провадження;

– положення щодо особливостей проведення огляду місця події; допитів потерпілих, підозрюваних і свідків у зазначеній категорії злочинів та тактичних особливостей проведення вказаних слідчих (розшукових) дій; провадження судових експертиз.

**Практичне значення одержаних результатів** визначається їх загальною спрямованістю на вдосконалення практики розслідування злочинів та протидії злочинності. Вони можуть використовуватись:

– у *правоохоронній сфері* – для розслідування злочинів проти життя та здоров'я особи (*акт впровадження СУ УМВС України в Сумській області від 10 серпня 2015 року; акт впровадження ГСУ Генеральної прокуратури України від 20 липня 2015 року*);

– у *науково-дослідній сфері* – узагальнення, висновки та рекомендації складають підґрунтя для подальшої наукової розробки проблем розслідування вбивств або спричинення умисних тяжких тілесних ушкоджень, які вчиняються під час перевищення меж необхідної оборони та заходів, необхідних для затримання злочинця;

– у *навчальному процесі* – при викладанні дисципліни «Криміналістика» та спецкурсу «Розслідування злочинів проти життя та здоров'я особи», а також при підготовці підручників і посібників, розробці навчально-методичних матеріалів (*акт впровадження*

*Харківського національного університету внутрішніх справ від 7 жовтня 2015 року).*

**Апробація результатів дослідження.** Підсумки розроблення проблеми в цілому, окремих її аспектів, одержані узагальнення і висновки було оприлюднено на міжнародних та національних науково-практичних конференціях: «Актуальні питання досудового розслідування та сучасні тенденції розвитку криміналістики» (Харків, 2014); «Теоретичні аспекти організації досудового розслідування» (Харків, 2015); «Сучасні напрями розвитку судової експертизи та криміналістики», присвяченій пам'яті заслуженого професора М.С. Бокаріуса (Харків, 2016).

**Публікації.** Основні результати дослідження викладено у 5 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України та наукових періодичних виданнях інших держав, а також у 3 тезах наукових повідомлень на науково-практичних конференціях.

**Структура дисертації.** Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять одинадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 201 сторінку, з яких основного тексту – 171 сторінок, список використаних джерел складається з 199 найменувань та займає 11 сторінок, додатки розміщені на 9 сторінках.

## ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обгрунтовано актуальність теми дослідження; наведено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету і задачі дослідження, його об'єкт, предмет, використані методи; висвітлено наукову новизну і практичне значення отриманих результатів; визначено дані про апробацію, публікації, структуру й обсяг дисертаційного дослідження.

**Розділ 1 «Криміналістична характеристика умисних вбивств або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони чи перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця»** складається з чотирьох підрозділів і присвячений розгляду елементів криміналістичної характеристики злочинів, передбачених ст. 118 та ст. 124 КК України.

У **підрозділі 1.1 «Типові способи злочинів»** досліджено типові способи винищення злочинців, передбачених ст. 118 та ст. 124 КК України.

На підставі аналізу матеріалів кримінальних проваджень встановлено, що переважну кількість вбивств чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень при перевищенні меж необхідної оборони (67 %) було вчинено шляхом заподіяння колото-ріжучих ран. Із них знаряддями



злочину у 74 % випадків виступали кухонні ножі, що безпосередньо пов'язано із обставинами вчинення злочинів; у 8 % випадків знаряддям злочину були складні ножі, які злочинці носили із собою для побутових цілей чи з метою самозахисту; у 18 % випадків використовувалися інші підручні предмети, що спричиняли колючі чи колючо-ріжучі ушкодження: шила, ножиці, вили, коси, серпи. 21 % травм наносилося з використанням тупих предметів: пляшок з-під алкогольних напоїв, скалок, палок, каміння, уламків цегли, молотків тощо. 11 % злочинів вчинялося шляхом побиття руками та ногами.

Підкреслено, що під час перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, у більшості випадків (52 %) злочини вчинялися шляхом побиття руками та ногами; 32 % злочинів було вчинено з використанням підручних предметів: палок, каміння, уламків цегли, асфальту, пляшок. У 9 % випадків смерть або тяжкі тілесні ушкодження наступали у результаті вогнепального поранення з приладу, призначеного для стрільби гумовими кулями. У двох випадках затримувачами використовувалася власна зареєстрована мисливська зброя. В одному випадку в якості знаряддя злочину було використано власний автомобіль. При цьому не було встановлено жодного випадку, коли б злочинець заздалегідь готувався до вчинення злочину та цілеспрямовано і системно підходив до приховування чи знищення слідів злочину.

У підрозділі 1.2 «Слідова картина» запропоновано класифікацію та наведено типові сліди злочинів, передбачених ст. 118 та ст. 124 КК України: а) сліди пальців рук підозрюваної особи та потерпілого, що можуть допомогти ідентифікувати підозрювану особу, обмежити коло підозрюваних осіб, встановити деякі особливості механізму вчинення злочину; б) сліди ніг злочинця і потерпілого, до яких відносяться сліди босих ніг, сліди взуття, сліди ніг у шкарпетках чи панчохах; в) сліди боротьби, які утворюються в результаті протиборства потерпілого і підозрюваного. Особливістю розглянутих видів злочинів є те, що в переважній більшості випадків сліди боротьби присутні на одязі і тілі як потерпілого, так і підозрюваного, оскільки активні дії вчиняють обидві сторони; г) знаряддя вбивства чи спричинення тяжких тілесних ушкоджень. При вчиненні злочину, передбаченого ст. 118 КК України, найбільш часто в якості таких знарядь виступають кухонні ножі (74 % від усіх колото-різаних ушкоджень). Злочини ж, передбачені ст. 224 КК України, у більшості випадків (52 %) вчинялися без застосування сторонніх знарядь, шляхом побиття руками і ногами; д) інші матеріальні сліди (сліди у вигляді відео-звукової інформації, а також сліди-предмети, залишені у вигляді відео-звукозаписуючих технічних засобів).

У підрозділі 1.3 «Місце, час та обстановка злочину» визначено

найбільш типові часові та просторові характеристики досліджуваних видів злочинів, а також визначено характерну обстановку їх учинення. Встановлено, що у 93 % випадків місце події знаходиться у населеному пункті – обласному або районному центрі, у місті, селищі міського типу, селі; у 76 % випадків місцем події є житлове приміщення; у 15 % випадків місцем події є подвір'я домоволодіння; у 9 % – вулиці, парки, місця відпочинку біля водоймищ, лісові галявини тощо. Злочини даного виду здебільшого вчиняються вдень та ввечері (88 %) і доволі зрідка зранку і вночі (12 %), частіше наприкінці місяця (72 %), у вихідні та святкові дні (59 %).

Доведено, що особливістю обстановки перевищення меж необхідної оборони є те, що вона являє собою комплексну, чотирьохланкову подію, яка складається з наступних дій: а) напад злочинця на жертву – спричинення їй тілесних ушкоджень, намагання заволодіти майном тощо; б) дії жертви, спрямовані на самозахист – фізичний опір злочинцю, намагання нейтралізувати або припинити його протиправні дії; в) переростання опору жертви, її правомірних дій у дії неправомірні – перевищення меж необхідної оборони; г) настання злочинних наслідків – смерті чи тяжких тілесних ушкоджень.

Наголошено, що у результаті цієї взаємодії злочинця та жертви складається жорстка конструкція «подвійного злочину» – того, який злочинець намагався вчинити відносно жертви, і того, який жертва чи інша особа вчиняє відносно злочинця у відповідь на його злочинні дії.

У *підрозділі 1.4 «Особа злочинця та потерпілого»* наведено типові відомості про зазначених суб'єктів. Встановлено, що здебільшого спричинення смерті або тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони вчинялися особами жіночої статі – 59 %, а перевищення заходів щодо затримання злочинця – виключно особами чоловічої статі. Обом учасникам події частіше за все було понад 30 років. Випадків, коли перевищували межі необхідної оборони чоловіки відносно жінок, нами не зафіксовано. Водночас у переважній більшості випадків (98 %) жінки перевищували межі необхідної оборони відносно чоловіків і лише 2 % – відносно інших жінок. При цьому у 79 % випадків жінки вчиняли ці злочини стосовно своїх чоловіків або співмешканців. Значна кількість чоловіків – потерпілих від перевищення меж необхідної оборони з боку жінок – проживали у їхньому житлі та не мали власного житла (28 %). Злочини частіше вчиняли особи, які перебували у стані алкогольного сп'яніння – 62 %. У більшості випадків потерпілий і злочинець раніше були знайомі (81 %). Із них близько третини (26 %) мешкали в одному помешканні.

**Розділ 2 «Початковий і подальший етапи розслідування»** складається з трьох підрозділів і присвячений розгляду питань щодо

особливостей початкового та подальшого етапів розслідування злочинів, передбачених ст.ст. 118 та 124 КК України.

У підрозділі 2.1 «Початок кримінального провадження» встановлено, що найпоширенішими джерелами інформації про умисні вбивства або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони чи перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, є: заява самої особи, що вчинила злочин; заяви очевидців або інших осіб, які виявили труп чи потерпілого; повідомлення медичних установ, а також безпосереднє виявлення трупа з ознаками насильницької смерті чи особи з тілесними пошкодженнями правоохоронними органами. Обов'язковою умовою кваліфікації вбивства за ст. 118 КК України або тяжкого тілесного ушкодження за ст. 124 КК України є перебування винного при вчиненні цього діяння у стані необхідної оборони, уявної оборони або в умовах необхідності затримання злочинця. Відповідно, для того, щоб кваліфікувати діяння за вказаними статтями, необхідно на момент внесення відомостей до ЄРДР встановити вказані обставини. Від повноти інформації, отриманої під час перевірки заяв та повідомлень про розглядувані злочини, залежать подальше формування та розвиток слідчих ситуацій на початковому і подальшому етапах розслідування.

У підрозділі 2.2 «Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування та відповідні їм алгоритми дій слідчого» застосовано ситуаційний підхід до формування рекомендацій із проведення досудового розслідування злочинів, передбачених ст.ст. 118 та 124 КК України, на початковому етапі. При цьому виокремлено чотири типових слідчих ситуацій: а) кримінальне провадження розпочато у зв'язку із заявою про умисне вбивство чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень в умовах очевидності, злочинець затриманий, особа жертви і мотиви злочину встановлені; б) кримінальне провадження розпочато у зв'язку із заявою про нанесення тяжких тілесних ушкоджень, особи жертви і злочинця встановлені, але останній не затриманий; в) кримінальне провадження розпочато у зв'язку з виявленням трупа з ознаками насильницької смерті або особи з тяжкими тілесними ушкодженнями, особа жертви встановлена, особа злочинця не встановлена; г) кримінальне провадження розпочато у зв'язку із виявленням трупа невідомої особи, злочинець не встановлений. Для кожної із представлених ситуацій запропонований алгоритм дій слідчого, спрямований на найбільш ефективне вирішення завдань, які постають перед слідчим у кожній із ситуацій. Підкреслено, що на даному етапі найбільш доцільним було б застосування таких тактичних операцій, як: «Встановлення факту перевищення меж необхідної оборони або заходів, необхідних для затримання злочинця», «Обставини вбивства або заподіяння тяжкого

тілесного ушкодження», «Віктимність жертви», «Зв'язки потерпілого», «Особа підозрюваного», «Затримання злочинця».

У підрозділі 2.3 «Типові слідчі ситуації подальшого етапу розслідування та відповідні їм алгоритми дій слідчого» відзначено, що на подальшому етапі розслідування інформація щодо вчиненого злочину, що є у слідчого, значно більша за обсягом, ніж на початковому етапі. Наведено чотири типових слідчих ситуацій подальшого етапу розслідування: а) підозрюваний визнає себе винним у вчиненні злочину в повному обсязі; б) підозрюваний визнає свою вину та підтримує позицію самозахисту або перевищення меж, необхідних для затримання злочинця; в) підозрюваний визнає себе винним у вчиненні злочину частково, тобто підтверджує факт застосування насильства до потерпілого, але заперечує свою причетність до наслідків; г) підозрюваний не визнає себе винним у вчиненні злочину. Для кожної із вказаних ситуацій запропоновано відповідний алгоритм дій слідчого. Враховуючи завдання подальшого етапу розслідування, виділено тактичні операції: «Усунення самообмови», «Співучасники», «Особистість злочинця», «Особистість жертви», «Причини злочину», «Встановлення шкоди».

**Розділ 3 «Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій і використання спеціальних знань»** складається з чотирьох підрозділів і присвячений вивченню особливостей тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій та використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, передбачених ст.ст. 118 та 124 КК України.

У підрозділі 3.1 «Слідчий огляд, обшук» зазначається, що огляд є незамінною слідчою дією, у ході якої слідчий безпосередньо сприймає обстановку, в якій було вчинено злочин, вивчає знайдені знаряддя злочину та інші предмети на місці події. Підкреслено, що в ситуації «необхідна оборона» місце нападу і місце перевищення меж необхідної оборони зазвичай співпадають. Перед слідчим постає завдання визначити, які сліди відносяться до предикатного злочину, а які утворилися безпосередньо під час «необхідної оборони». У свою чергу, в ситуації «затримання» місця події нерідко рознесені у просторі. У випадку, коли місце нападу і місце затримання розташовані поруч, їх можна оглянути у рамках одної слідчої дії. Якщо вони віддалені один від одного (наприклад, «затримувач» переслідував злочинця на автомобілі), доцільно провести декілька оглядів, оскільки умови на кожній з ділянок можуть досить суттєво відрізнятися, що необхідно відобразити у протоколах.

Щодо обшуку зауважено, що під час розслідування даних видів злочинів він проводився лише у кожному шостому провадженні. Таку

ситуацію варто пов'язувати з тим, що вчинення злочинів цього виду не планується і не може плануватися заздалегідь, а після їх вчинення підозрювана особа нерідко сама намагається надати допомогу потерпілому. Разом з тим, обшук рекомендується проводити, коли між подією злочину та прибуттям слідчо-оперативної групи проходить достатньо багато часу і у підозрюваній особі є час на те, щоб перевдягнутися, приховати або домовитися про приховання знаряддя злочину з іншими учасниками події.

У підрозділі 3.2 «Допит» відзначено, що у більшості випадків дана слідча дія проходить у безконфліктній ситуації. У той же час, підозрювані особи іноді схильні до перебільшення в оцінці ступеня агресивності попередніх протиправних дій потерпілого і применшення агресивності власних дій у ході здійснення необхідної оборони чи затримання злочинця. Це може відбуватися як умисно, з метою пом'якшити свою вину, так і несвідомо, через збуджений стан та дещо викривлене сприйняття ситуації, що виникли як реакція на протиправні дії підозрюваного. Наведено обставини, що складають предмет допиту учасників розслідуваної події: щодо часу і місця вчинення злочину; щодо способу вчинення злочину; щодо мотиву злочину (для захисту власного життя та здоров'я; для захисту життя та здоров'я третіх осіб; для зупинення протиправної діяльності потерпілого), моменту його виникнення; щодо знаряддя злочину; щодо суті конфлікту між потерпілим та підозрюваним тощо.

У підрозділі 3.3 «Слідчий експеримент», на підставі позиції вчених щодо цієї слідчої дії, зроблено висновок, що основними цілями та завданнями слідчого експерименту під час розслідування вбивств або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони чи перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, є не лише перевірка та уточнення відомостей, які мають значення для кримінального провадження, але і встановлення нових доказів, перевірка висунутих версій, визначення злочинної поінформованості чи необізнаності підозрюваного та потерпілого тощо. Ґрунтуючись на аналізі слідчої та судової практики, підкреслено, що найчастіше під час розслідування злочинів, передбачених ст. 118 та ст. 124 КК України, слідчий проводить наступні види експерименту: 1) експеримент для встановлення порядку та характеру дій учасників під час вбивства чи заподіяння тілесних ушкоджень; 2) експеримент для встановлення механізму нанесення тілесних ушкоджень; 3) експеримент для встановлення можливості утворення тілесних ушкоджень та інших слідів злочину за тих обставин, про які повідомляє учасник злочину; 4) експеримент для встановлення можливості сприйняття свідками події злочину в тих умовах, про які вони повідомляють на допиті. Вказані види експерименту відрізняються один від одного не лише метою їх

проведення, але і характером дослідних та експериментальних дій, які застосовуються у процесі їх провадження.

У підрозділі 3.4 «Використання спеціальних знань» доведено, що під час розслідування вказаних видів злочинів найбільш часто призначаються наступні судові експертизи: 1) судово-медична; 2) трасологічні (дослідження відбитків пальців рук, взуття, ніг людини); 3) дослідження холодної та вогнепальної зброї; 4) експертиза волокон та волокнистих матеріалів. Враховуючи особливості цих злочинів, їх «подвійну» природу, на яку вказувалося раніше, зазначено, що судово-медичну експертизу для встановлення ступеня тяжкості, характеру та локалізації тілесних ушкоджень слід обов'язково призначати не тільки щодо потерпілої особи, але і щодо підозрюваного.

Відзначається недостатнє використання слідчими можливостей судово-психологічної експертизи, оскільки згідно з аналізом слідчої практики, вона призначалася лише у кожному десятому випадку розслідування вбивств або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони чи перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця. Підкреслено, що дана експертиза є необхідною для встановлення особистісних якостей злочинця, які не пов'язані із психічними аномаліями, що можуть бути підставою для визнання особи недієздатною, для встановлення причин, які спонукали особу до вчинення протиправних дій, замість того, щоб обмежитись діями правомірними.

## ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення наукового завдання, що виявляється в розробленні окремої методики розслідування злочинів, передбачених ст. 118 КК України «Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця» та ст. 124 КК України «Умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця». Найбільш суттєвими висновками та пропозиціями уявляються такі.

1. Розроблено криміналістичну характеристику умисних вбивств та умисних тяжких тілесних ушкоджень при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, включає наступні елементи: предмет; місце, час і обстановка злочинів; способи їх вчинення; сліди злочинів; особа злочинця; особа потерпілого.

2. Встановлено, що способи вчинення злочину даної категорії є

досить обмеженими порівняно зі способами вчинення умисних вбивств та умисних тяжких тілесних ушкоджень. Умисні вбивства або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони чи перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, вчиняються ситуативно, під впливом моменту та обставин, що склалися, із використанням випадкових знарядь. Переважна кількість таких діянь вчинялася шляхом заподіяння колото-ріжучих ран, тому що з метою самозахисту застосовували кухонні ножі, що випадково виявлялися поблизу. З цієї причини злочинцями не здійснюється підготовка до вчинення злочину та частіше за все не приховуються сліди злочину.

Знаряддя вчинення злочинів, що розглядаються, доцільно поділити на два види: випадкове – тобто те, яке випадково опинилося в руках підозрюваної особи, яке вона заздалегідь не готувала і не планувала використовувати, та потенційне – знаряддя, яке носить або зберігається у легкодоступному місці і яке підозрюваний заздалегідь планує застосувати у випадку, коли на нього буде здійснено напад.

3. Окреслено коло типових слідів (сліди пальців рук, сліди ніг або взуття потерпілого, підозрюваного, сліди знарядь злочину) злочину даної категорії та місця їх розташування. Окремо виділено сліди боротьби, вивчаючи які слідчий може отримати уявлення про інтенсивність і перебіг боротьби, кількість учасників події, знаряддя злочину, іноді – про напруження умислу злочинця, та розроблено їх класифікацію в залежності від розташування.

4. Наголошено, що ознаки особи, яка вчиняє умисне вбивство або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони, досить суттєво відрізняються від типових ознак особи, яка вчиняє умисне вбивство або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця. У першому випадку це переважно жінки старше 30 років, які вчиняють злочин відносно своїх чоловіків, співмешканців або родичів чоловічої статі. У другому випадку це виключно чоловіки, зазвичай старше 30 років, які перевищують заходи, необхідні для затримання злочинців, що вчинили або намагалися вчинити злочин відносно них самих або інших громадян.

Для осіб, які найчастіше стають жертвами вказаного злочину, характерними ознаками є наступні: це практично завжди особа чоловічої статі, у працездатному віці, якій притаманна девіантна поведінка та зловживання алкогольними напоями, нерідко раніше судима за вчинення насильницьких злочинів, яка перебуває зі злочинцем у товариських чи родинних стосунках (ситуація «необхідна оборона») чи не знайома з ним (ситуація «затримання злочинця»).

5. Зазначено особливості обстановки вчинення умисних вбивств або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони чи перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, які виражені в наявності унікальних пар суб'єктів, що взаємодіють між собою: у ситуації «перевищення меж необхідної оборони» – «потерпілий-злочинець» та «підозрюваний-жертва»; у ситуації «перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця» – «потерпілий-злочинець» та «затримувач». Ця взаємодія призводить до того, що злочинець і його жертва у ході вчинення одного злочину фактично міняються ролями у ході вчинення іншого злочину. У результаті цієї взаємодії складається жорстка конструкція «подвійного злочину» – того, який вчинив чи намагався вчинити, але не довів до кінця «потерпілий-злочинець», і того, який вчинив «підозрюваний-жертва» чи «затримувач» відносно «потерпілого-злочинця».

6. Виділено типові особливості організації розслідування на початковому та наступному етапах. Аналіз наукової літератури і матеріалів кримінальних проваджень, а також результати анкетування практичних працівників дозволяють зробити висновки, що основною проблемою, яка виникає на початку кримінального провадження про розглядувану категорію злочинів, є виділення ознак вчинення вказаних злочинів при перевищенні меж необхідної оборони чи перевищенні заходів, необхідних для затримання злочинця.

Залежно від обставин виявлення ознак злочину не в усіх випадках є можливість визначити характер події та причину смерті, а отже правильно кваліфікувати діяння за ст. 118 «Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця» або ст. 124 «Умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця» КК України. Відповідно, на початку кримінального провадження за умисними вбивствами або тяжкими тілесними ушкодженнями при перевищенні меж необхідної оборони або заходів, необхідних для затримання злочинця, слідчим повинна проводитись перевірка інформації, спрямована на встановлення ознак вказаних складів злочинів.

7. Виокремлено типові слідчі ситуації початкового та подальшого етапів розслідування, тактичні завдання, вирішувані слідчим протягом кожної з них. Запропоновано алгоритм дій слідчого для кожної з типових слідчих ситуацій розслідування. На підставі аналізу основних тактичних завдань розслідування вказаних злочинів запропоновано типові тактичні операції розслідування вказаних злочинів, серед яких можна назвати «Встановлення виду убивства або заподіяння тілесних



ушкоджень», «Зв'язок вчиненого злочину із протиправною діяльністю потерпілого», «Механізм вчинення злочину», «Віктимність жертви», «Зв'язки потерпілого», «Причини злочину», «Затримання злочинця», «Усунення самообмови».

8. Розроблено рекомендації щодо підготовки до огляду місця події під час розслідування умисних вбивств або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони чи перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця.

Виявлено важливу особливість огляду місця події щодо умисних вбивств або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони чи перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, в тому, що в кожному випадку слідчий фактично має справу зі слідами вчинення двох злочинів – «потерпілого-злочинця» відносно «підозрюваного-жертви» і «підозрюваного-жертви» або «затримувача» відносно «потерпілого-злочинця».

Виділено обставини, що підлягають з'ясуванню під час допиту підозрюваного у розглядуваній категорії кримінальних проваджень. На підставі аналізу загальних тактичних прийомів допиту було запропоновано тактичні прийоми допиту підозрюваних, потерпілих і свідків щодо умисних вбивств або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони чи перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, в залежності від ситуації проведення слідчої дії: конфліктної чи безконфліктної.

Встановлені основні труднощі, з якими стикається слідчий при допиті потерпілого у розглядуваній категорії кримінальних проваджень (неможливість негайного проведення допиту потерпілого, якщо він залишився живий; давання неправдивих свідчень через зацікавленість потерпілого у результатах провадження; перекручування потерпілим обставин вчинення злочину в результаті помилкового сприйняття події, яка відбулася, та власного емоційного стану), і шляхи їх подолання.

Окреслено особливості допиту окремих категорій свідків вбивств або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони чи перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, – свідків-очевидців злочину та інших свідків.

Встановлено основні цілі та завдання слідчого експерименту при розслідуванні вбивств або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони чи перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, якими є не лише перевірка та уточнення відомостей, які мають значення для кримінального правопорушення, але і встановлення нових доказів, перевірка висунутих версій, виявлення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину, а

також визначення злочинної поінформованості чи необізнаності підозрюваного та потерпілого.

Визначено, що найчастіше при проведенні розслідування вбивств чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони і заходів, необхідних для затримання злочинця, проводяться наступні види експерименту: 1) експеримент для встановлення порядку та характеру дій учасників під час вбивства чи заподіяння тілесних ушкоджень; 2) експеримент для встановлення механізму нанесення тілесних ушкоджень; 3) експеримент для встановлення можливості утворення тілесних ушкоджень та інших слідів злочину при тих обставинах, про які повідомляє учасник злочину; 4) експеримент для встановлення можливості сприйняття свідками події злочину в тих умовах, про які вони повідомляють на допиті.

Виявлено, що для встановлення певних обставин злочинів, передбачених ст. 118 та ст. 124 КК України, призначаються судово-медична та трасологічна експертизи, проводяться дослідження холодної і вогнепальної зброї та експертиза волокон і волокнистих матеріалів. У той же час, для повного встановлення обставин злочину, його причин, доцільно більш широко призначати психологічну експертизу для встановлення індивідуально-психологічних особливостей підозрюваної особи, які суттєво впливають на характер її злочинних дій, як-то підвищена агресивність, підкореність, жорстокість, та використовувати її результати під час розслідування.

## **СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ**

1. Гузей В. М. Початок розслідування умисних вбивств або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони чи перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця / В. М. Гузей // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2014. – № 4 (67). – С. 45–50.

2. Гузей В. М. Способи вчинення умисних вбивств або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони чи перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця / В. М. Гузей // Право і безпека. – 2014. – № 2 (53). – С. 97–101.

3. Гузей В. М. Следовая картина совершения умышленного убийства или причинения тяжких телесных повреждений при превышении пределов необходимой обороны / В. М. Гузей // Legea Si Viata, Republica Moldova, Noiembrie. – 2014. – С. 7–10.

4. Гузей В. М. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування умисних вбивств або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони чи

перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця / В. М. Гузей // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2015. – № 1 (68). – С. 33–41.

5. Гузей В. М. Особливості обстановки вчинення умисних вбивств або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони чи перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця / В. М. Гузей, С. П. Лапта // Право і безпека. – 2015. – № 1 (56). – С. 51–55.

6. Гузей В. М. Знаряддя, що використовуються злочинцями при перевищенні меж необхідної оборони / В. М. Гузей // Актуальні питання досудового розслідування та сучасні тенденції розвитку криміналістики : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 5 грудня 2014 р.). – Х. : ХНУВС, 2014. – С. 455–457.

7. Гузей В. М. Особа потерпілого та злочинця, як елемент криміналістичної характеристики умисних вбивств або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони чи перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця / В. М. Гузей, С. П. Лапта // Теоретичні аспекти організації досудового розслідування : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 4 грудня 2015 р.). – Х. : ХНУВС, 2015. – С. 156–160.

8. Гузей В. М. Особливості огляду місця події під час розслідування умисних вбивств або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони чи перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця / А. М. Гузей, С. П. Лапта // Сучасні напрями розвитку судової експертизи та криміналістики : тези доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 20 грудня 2016 р.) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ.; М-во юстиції України, Харк. НДІ суд. експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса. – Х. : ХНУВС, 2016. – С. 131–34.

## АНОТАЦІЯ

**Гузей В.М.** Методика розслідування умисних вбивств або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони чи перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця. – *Рукотис*.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків, 2017.

У дисертації розглянуто питання методики розслідування злочинів, передбачених ст. 118 КК України «Умисне вбивство при перевищенні

меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця» та ст. 124 КК України «Умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця». Розроблено криміналістичну характеристику вказаних злочинів. Виокремлено типові способи їх вчинення. Узагальнено відомості щодо обстановки вчинення даних злочинів. Визначено систему типових слідчих ситуацій на різних етапах розслідування та запропоновано алгоритми дій слідчого у кожній із ситуацій. Розглянуто тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

**Ключові слова:** необхідна оборона, затримання злочинця, вбивство, тяжке тілесне ушкодження, розслідування злочину, криміналістична характеристика, слідча ситуація, слідчі (розшукові) дії.

### АННОТАЦИЯ

**Гузей В.М.** Методика расследования умышленных убийств или причинения тяжких телесных повреждений при превышении пределов необходимой обороны или превышении мер, необходимых для задержания преступника. – *Рукопись*.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Харьковский национальный университет внутренних дел, Харьков, 2017.

В диссертации рассмотрены вопросы методики расследования преступлений, предусмотренных ст. 118 УК Украины «Умышленное убийство при превышении пределов необходимой обороны либо при превышении мер, необходимых для задержания преступника» и ст. 124 УК Украины «Умышленное причинение тяжких телесных повреждений при превышении пределов необходимой обороны либо при превышении мер, необходимых для задержания преступника». Разработана криминалистическая характеристика указанных преступлений. Выделены типичные способы их совершения. Обобщены сведения об обстановке совершения данных преступлений. Определена система типичных следственных ситуаций на различных этапах расследования и предложены алгоритмы действий следователя в каждой из ситуаций. Рассмотрены тактические особенности проведения отдельных следственных (розыскных) действий.

**Ключевые слова:** необходимая оборона, задержание преступника, убийство, тяжкое телесное повреждение, расследование преступления, криминалистическая характеристика, следственная ситуация, следственные (розыскные) действия.

## ANNOTATION

**Huziei V.M.** Methods of Investigating Homicides or Causing Grievous Bodily Harm in Case of Exceeding the Limits of Justifiable Defense or Using Excessive Measures Necessary for Criminal's Detention. – *Manuscript*.

The thesis for a candidate's degree by the specialty 12.00.09 – criminal procedure and criminalistics; forensics; operative and search activity. – Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, 2017.

The author of the thesis on monographic level has studied the issues of methods of investigation of crimes under the Art. 118 of the Criminal Code of Ukraine "Murder by Exceeding the Limits of Justifiable Defense or in Case of Using Excessive Measures of Necessary for Criminal's Detention" and the Art. 124 of the Criminal Code of Ukraine "Intent of Causing Grievous Bodily Harm in Case of Exceeding the Limits of Justifiable Defense or in Case of Using Excessive Measures of Necessary for Criminal's Detention".

Based on summarizing the materials of criminal proceedings and analysis of scientific papers of domestic and foreign scholars the author has elaborated forensic characteristics of homicides and intentional grievous bodily harm by exceeding the limits of justifiable defense or in case of using excessive measures necessary for criminal's detention. The author has specified the typical methods of committing these crimes, which are very limited compared to the methods of committing homicides and causing grievous bodily harm.

It has been determined that the typical features of a person, who commits murder or grievous bodily harm in case of exceeding the limits of justifiable defense are quite significantly different from the typical features of a person, who commits murder or grievous bodily harm in case of using excessive measures necessary for criminal's detention. Some categories of persons, who often become victims of the stated crime, have been specified; and their typical characteristics have been determined.

The author has summarized the information on the situation of committing these crimes, which is characterized by the presence of unique pair of subjects interacting with each other: in a situation of "justifiable defense" – "victim-offender" and "suspected-victim"; in a situation of "criminal's detention" – "victim-offender" and "apprehending".

The author has defined the system of typical investigative situations that occur while investigating homicides or grievous bodily harm in case of exceeding the limits of justifiable defense or using excessive measures necessary for criminal's detention and depend on the stage of the investigation.

The author has considered tactical features of crime scene search; questioning victims, suspects and witnesses, investigative experiments within this category of crimes. Some difficulties that arise while conducting forensic

expertise have been determined; and a number of recommendations aimed at overcoming them have been suggested.

**Key words:** justifiable defense, criminal's detention, murder, grievous bodily harm, crime investigation, forensic characteristics, investigative situation, investigative (search) actions.